

Izvorni znanstveni rad
UDK 323.1 (497.1):301

SOCIOLOŠKI PRILOG RAZOTKRIVANJU I PRERASTANJU KRIZNIH POJAVA U MEĐUNACIONALNIM ODNOSIMA

Peter Klinar

Fakulteta za sociologiju, politične vede in novinarstvo
Ljubljana, Kardeljeva ploščad 5

SAŽETAK

Višestruke krizne pojave u jugoslavenskom društvu zahvatile su i međunacionalne odnose i utječu na jačanje »regresivnih nacionalizma«. Polazeći od pretpostavke da jedan oblik »regresivnog nacionalizma« (partikularizam) izaziva reakciju drugog (unitarizam), autor opširno analizira rezultate istraživanja slovenskog javnog mnijenja 1982. godine povodom događaja na Kosovu, kako se ti događaji reflektiraju na etničku distancu u Sloveniji, stavove i informiranost o međunacionalnim odnosima. Oslanjajući se na te rezultate i na opservacije drugih autora o jugoslavenskoj krizi, autor zaključuje da je potrebno jačati netradicionalne mehanizme integracije; reorganizirati zatvorene i neadaptivne ekonomske sisteme bez konkurentskih sposobnosti, provesti složenu operacionalizaciju samoupravnih načela i integracijsku ulogu SK što više razvijati mimo administrativne sile.

Krizne pojave u jugoslavenskom društvu

Pod društvenom krizom razumijemo tako zaoštren stupanj društvenih konflikata i suprotnosti, koji zahtijeva temeljite društvene promjene. Kada se društveni razvoj nađe na raspuću i njemu će prevladati ili pozitivni razvojni trendovi ili konzervativni, regresivni trendovi društvenoga zbivanja. Krizne pojave predstavljaju vrhunac u konfliktnim odnosima, odlučni trenutak ili odlučno razdoblje, koje zahtijeva promjene. Značaj društvene krize je također u nesigurnosti s obzirom na to u kojem će se smjeru okrenuti tok budućeg društvenog razvoja. Nesigurnost društvene krize pogađa učinke socijalne kontrole u vezi s uspješnim usmjerenjem društvenoga zbivanja prema temeljnom društvenom cilju.

U stvarnom kriznom razdoblju pogođeno je društveno blagostanje, zadovoljavanje raznih potreba, prava, ostvarivanje interesa vrijednosti se ograničava. U tom razdoblju se širi nestabilnost, pometnje, nedoumice, rađaju se kratkoročna pragmatična rješenja, koja su često u međusobnoj suprotnosti i u suprotnosti s dugoročnim društvenim ciljevima. Za krizna raz-

doblja karakteristične su pojave anomije, otuđenosti, umanjene socijalne sigurnosti, anarhije, a također i tvrde ruke. Množe se pojave socijalne dezorganizacije i socijalne patologije, među kojima treba spomenuti korupciju, neopravdane privilegije, spekulacije. Inovativno-kreativno mišljenje je zakočeno, prevladava nestvaralački konformizam, iako je upravo krizno razdoblje izvanredno stimulatívno za razmišljanje o traženju alternativnih rješenja jer se društvo našlo na raspuću.

Posljedice društvene krize izrazito pogađaju klase i slojeve koji su nisko uvršteni u hijerarhijskoj ljestvici vertikalne društvene strukture. Pojave društvene nejednakosti postaju radi izrazitijih privilegija gornjih klasa i slojeva te dubljih oblika iskorištavanja sve očitiije. Kada izbiju globalne društvene krize zaoštava se klasna borba i ukazuju se mogućnosti za revolucionarne društvene promjene. Dubina i cjelovitost društvene krize ima utjecaj na to da li će se društvo izvući iz nje s revolucionarnim ili evolucijskim promjenama.

Teoretski potrebno je razlikovati društvenu krizu i kriznu pojavu. Društvena kriza pogađa sve bitne segmente globalne društvene strukture i prodire u dubinu temeljnih dijelova društva. Izlazi iz društvene krize su u revolucionarnim društvenim promjenama. Posljedice društvene krize zahtijevaju dugotrajno rješavanje.

Krizne pojave nastaju u pojedinim segmentima društva i među njima postoji, s obzirom na intenzivnost pojavljivanja (površinske dublje krizne pojave), skladnost i neskladnost. Kada krizne pojave nisu svestrano raširene i kada pogađaju površinu društvene strukture, tada su mogući izlazi iz parcijalnih kriznih pojava s evolucijskim reformama. Površinske krizne pojave moguće je riješiti u kraćim vremenskim razdobljima¹.

Postavlja se pitanje o postojanju društvene krize ili kriznih pojava u suvremenom jugoslavenskom društvu. Proučavanje i opažanje društvenih odnosa² pokazuje da su u jugoslavenskom društvu prisutne različite ekonomske, političke i idejne krizne pojave. Intenzitet kriznih pojava je u pojedinim područjima Jugoslavije i u pojedinim društvenim segmentima različit. Među kriznim pojavama pokazuje se njihova neskladnost u pogledu intenzivnosti njihovoga pojavljivanja, u pogledu na pojavne oblike, itd. Kakav kriterij valja upotrebiti za utvrđivanje kriznih pojava i intenzivnost njihovoga pojavljivanja? Stagnacija u razvoju materijalnih i subjektivnih produktivnih snaga te stagnacija u razvoju stvarnih samoupravnih odnosa s ograničenjem pojava društvene nejednakosti i otuđenosti temeljni su kriteriji za utvrđivanje postojanja kriznih pojava. Intenzitet kriznih pojava, tj. njihovo prodiranje u dubinu, ili ostajanje na površini možemo mjeriti tako da utvrdimo kakvo je udaljavanje stvarnih društvenih pojava i odnosa od prije spomenutih temeljnih ciljeva društvenoga razvoja.

Neskladnost i intenzitet kriznih pojava, neravnomjerna raspoređenost u društvenim segmentima i u jugoslavenskom prostoru, navodi nas na hipotetičan zaključak o postojanju kriznih pojava u našem društvu, što znači, da se u našem društvu ne radi o krizi globalne društvene strukture, koja bi

1. Dictionary of Sociology, Littlefield, Adams, New Jersey 1962, str. 280

2) Suvremeno jugoslavensko društvo, sociološko istraživanje uzroka krize i mogućnosti izlaska, JUS, okrugli stol, 27. i 28. maj, 1982., Ljubljana

značila cjelovitu, izrazito intenzivnu dubinsku krizu ili drugačije rečeno: svestranu raširenost kriznih pojava i njihovu skladnost s obzirom na naglašen intenzitet u svim segmentima društva.

Krizne pojave u međunacionalnim odnosima

Moguće je postaviti hipotezu, da razne krizne pojave u jugoslavenskom društvu utječu na krizne pojave u međunacionalnim odnosima i da međunacionalni odnosi izražavaju krizne pojave. Pri tom je moguće utvrditi da su krizne pojave različitog intenziteta u pogledu na pojedine aspekte međunacionalnih odnosa i da je dubina kriznih pojava u međunacionalnim odnosima različita u pojedinim područjima jugoslavenskog društva. Kakve kriterije treba koristiti za utvrđivanje kriznih pojava u međunacionalnim odnosima? Neostvarivanje i udaljšavanje od temeljnih ciljeva, koji teže prema poštovanju narodnih posebnosti, jednakopravnosti, bratstvu i jedinstvu naroda i narodnosti, njihovoj suradnji, zbližavanju i povezanosti, sporazumijevanju, učvršćivanju solidarnosti i uzajamnosti. Među temeljnim ciljevima nacionalnih odnosa su također stvaranje mogućnosti za razvoj slobode, suverenosti naroda i narodnosti te ostvarivanje mogućnosti za njihov svestrani razvoj u socijalističkom samoupravljanju³.

Regresivni nacionalizmi

Temeljne ciljeve međunacionalnih odnosa ugrožavaju razne vrste negativnih — regresivnih nacionalizma s kojima se susrećemo u suvremenom jugoslavenskom društvu. Radi se o pojavama **unitarizma**, koji se temelji na zapostavljanju naroda, na asimilaciji i ukklanjanju etničkih karakteristika naroda i narodnosti. Unitarizam je identičan s etatističko birokratskim centralizmom. U njemu su prisutne težnje favoriziranja najvećega, najbrojnijega državotvornog naroda. Unitarizam, kakav se pojavljuje u Jugoslaviji, možemo označiti kao nacionalizam većega naroda, koji ima svoje korijene već u prošlosti i zbog toga kao opasan oblik nacionalizma, to jest kriznih pojava u međunacionalnim odnosima. Unitarizam si nastoji administrativnim sredstvima ostvariti nov jugoslavenski narod, umjetnu nadnacionalnu tvorbu, što zapravo znači samo širenje najvećega naroda. Unitarizam je moguće označiti i kao veliko-državni šovinizam koji svojom politikom pokušava ostvariti superiornost najvećega naroda u sklopu nove nadnacionalne tvorevine.

Partikularistički nacionalizam proizlazi iz vlastitih narodnih interesa. Usko je usmjeren i otežava ili onemogućuje suradnju među narodima. Zbog toga pogađa procese integracije, šire podjele rada i zatvara narod u ograničene nacionalne okvire. Usmjerenje te vrste nacionalizma proizlazi iz hegemonije jednoga naroda nad drugim, pa je temelj svakog negativnog nacionalizma etnocentrizam, što znači neravnopravne odnose među narodima, superiornost nad drugim narodima i vrednovanje drugih nametanjem svojih

3) Rezolucija 12. kongresa SKJ, Delo 1. 7. 1982.
Rezolucija 11. kongresa SKJ, Komunist, Ljubljana 1978, str. 110, 144, 145, 181

normi i vrijednosti. U jugoslavenskom se društvu javlja partikularistički nacionalizam kod manjih i većih naroda i narodnosti, kod onih koje ubrajamo u ekonomski razvijenije, kao i kod onih koji su manje razvijeni.

U okviru nacionalističkog partikularizma rađaju se pojavni oblici šovinizma, kao i revanšizma i separatizma. Za sve pojavne oblike negativnoga nacionalizma značajno je da imaju vrlo različite društvene izvore (ekonomske, političke, kuturne, itd.) i, da su u izrazitoj suprotnosti s načelima samoupravnih međunacionalnih odnosa. Nacionalizmi znače obnavljanje pojava društvene nejednakosti u međunacionalnim odnosima ili, drugačije rečeno, udaljavanje od načela jednakopravnosti naroda i razvijanja društvene jednakosti i suradnje u međunacionalnim odnosima. Raširenost pojava različitih nacionalizma možemo ubrajati u izražavanje kriznih pojava.

Pojave negativnih nacionalizma svrstavamo među disjunktivne — udaljivačke procese socijalne dezorganizacije. Te pojave ograničavaju koheziju šire društvene zajednice i otežavaju ili onemogućuju ostvarivanje njenih temeljnih ciljeva. Mogu prerasti u patološke socijalne pojave. Pojavni oblici nacionalizma povezani su s procesima diskriminacije, segregacije, etničke stratifikacije, ubrajamo ih u zaoštrene konflikte u međunacionalnim odnosima, koji imaju obilježja kriznih društvenih pojava⁴.

O utjecaju kriznih pojava u nacionalnim odnosima na Kosovu na međunacionalne odnose u Sloveniji

Pregled kriznih pojava u međunacionalnim odnosima pokazuje da su najintenzivnije krizne pojave na Kosovu. Kosovski događaji 1981. godine, prije toga i kasnije, ukazuju na to da tamo postoji već dulje vremena kriza u međunacionalnim odnosima. Na tom se području susreću različiti pojavni oblici nacionalizma i jedan oblik izaziva drugi. Unitarizam izaziva albanski nacionalizam, a taj opet unitarizam i srpski nacionalizam. Kosovski događaji odjekuju po Jugoslaviji i doprinose širenju kriznih pojava u međunacionalnim odnosima. Posljedice kosovskih događaja pokazuju se i u inozemstvu u djelovanju ekstremne protujugoslavenske političke emigracije.

Uzimajući u obzir istraživanje slovenskog javnog mnijenja 1982. godine, obavljeno na Istraživačkom institutu FSPN, možemo suditi da su kosovski događaji utjecali na sniženje pozitivnih općih ocjena u međunacionalnim odnosima u Jugoslaviji, što odgovara stvarnosti pa kosovski događaji, a također i druga zbivanja koja pogađaju međunacionalne odnose, ukazuju na prisutnost kriznih pojava u odnosima između naroda i narodnosti.

Možemo suditi da su kosovski događaji također utjecali na promjenu stavova o spremnosti Slovenaca za povezivanje sa pripadnicima drugih jugoslavenskih naroda i narodnosti. Kod Slovenaca opada spremnost za stupanje u prijateljske odnose s pripadnicima drugih naroda i narodnosti, manja je spremnost za stupanje u intimne primarne odnose (zakonske zajednice) s pripadnicima drugih naroda i narodnosti.

4) R. Rizman: Marksizam in nacionalno vprašanje, Cankarjeva založba, Ljubljana 1980, str. 301—311
E. Kardelj: Aktualni problemi razvoja međunacionalnih odnosa v naši družbi, problemi naše socialistične graditve VII DZS Ljubljana 1968, str. 342—343

— P. Klinar: Mednarodne migracije, Obzorja Maribor, 1976, str. 216—218

Najveći dio stavova koji izražava etničku distancu odnosi se na pripadnike albanske narodnosti. Povećani dio stavova koji odražava etničku distancu prema Albancima i vidljivo sniženje⁵ spremnosti za razvijanje prijateljskih odnosa s njima ukazuje na utjecaj kosovskih zbivanja na stavove u Sloveniji, koja se odnose na blizinu i udaljavanje Slovenaca od pripadnika drugih naroda i narodnosti, a posebno Albanaca.

Povišenu ocjenu o ugroženosti domaćina zbog imigracije u Sloveniju možemo djelomice pripisati i kosovskim događajima.

Porast stavova o etničkoj distanci, koji se rađa u odnosu na Albance s Kosova, povećavanje stavova, koji ukazuju na endogamno zatvaranje Slovenaca te na njihovu ugroženost zbog doseljavanja radnika iz drugih republika i pokrajina, odražava zbivanja na Kosovu, njihovu interpretaciju u sredstvima javnih komunikacija, ocjene u javnosti.

Nacionalizmi koji su prisutni na Kosovu izazivaju elemente nacionalizma i u drugim područjima Jugoslavije.

Kosovski događaji su također utjecali na promjenu stavova Slovenaca o pomoći manje razvijenim republikama i pokrajinama za njihov brži razvoj. U javnost su prodrle informacije o gospodarski nesmotrenim i razvojno ne-utemeljenim investicijama na Kosovu. Dio krajnje solidarnih stavova o odnosu između razvijenih i manje razvijenih republika u Jugoslaviji je opao, što ukazuje na pomjeranje od krajnjih, jednostranih ideoloških stavova k stvarnijima, ekonomski utemeljenijim vidovima solidarnosti u odnosima između razvijenih i nerazvijenih republika u Jugoslaviji. Valja upozoriti na minimalno povećanje partikularističko-nacionalističkih stavova o ekonomskim odnosima između više i manje razvijenih republika.

Povećanje stavova o dezintegracijskim činiocima i smanjenje stavova o integracijskim činiocima u međunacionalnim odnosima, upozorava na postojanje kriznih pojava u međunacionalnim odnosima, među kojima se sigurno ističu, s obzirom na njihovu zaoštrenost, odnosi na Kosovu.

Posebno valja spomenuti da se ocjene o samoupravljanju i socijalizmu kao integracijskom činiocu smanjuju, a rastu ocjene o državnom činiocu vlasti u integracijskim procesima među narodima i narodnostima u Jugoslaviji. Među dezintegracijskim činiocima najnaglašeniji je značaj različitih radnih navika u Jugoslaviji. Očit je utjecaj kosovskih događaja na takove promjene ocjena o dezintegracijskim činiocima u odnosima među jugoslavenskim narodima i narodnostima.

Stavovi o kosovskim događajima

Iz dosadašnjeg izlaganja slijedi, da su kosovski događaji utjecali na stavove Slovenaca o međunacionalnim odnosima. Istovremeno možemo spomenuti neke ocjene slovenskog javnog mnijenja koje se odnose na događaje na Kosovu. Istraživački podaci upozoravaju na štetu koja je nastala zbog kosovskih zbivanja, što znači, da je široko prodrlo uvjerenje o značaju tih događaja na širu jugoslavensku društvenu zajednicu (utjecaj kosovskih događaja

⁵ Kada govorimo o snižavanju ili povećanju dijela stavova to se odnosi na uspoređivanje dijela stavova iz istraživanja SJM 1982, s dijelom stavova iz istraživanja 1980.

na međunacionalne odnose u slovenskom društvu smo već raspravili). Također, lako zaključujemo da spomenute ocjene izražavaju razumijevanje ozbiljnosti tih kriznih pojava u međunacionalnim odnosima i zabrinutost radi njih. To možda možemo razumjeti i kao svijest o kriznim pojavama u međunacionalnim odnosima, što može korisno utjecati na odgovornije postupanje pri traženju izlaza iz te vrste kriznih pojava.

Među objektivnim uzrocima događanja u pokrajini i subjektivnim krivcima za to zbivanje postoje neke povezanosti. Istraživački podaci pokazuju, da slovenski ispitanici traže krivce za kosovska zbivanja prije svega kod kuće, a u manjoj mjeri među vanjskim silama. Među unutrašnjim krivcima je prije svega spomenuto tamošnje političko rukovodstvo Kosova i privrednici, u manjoj mjeri su kao krivci tih zbivanja spomenuti studenti i omladina, učitelji i profesori, i odgovorni u federaciji te republici Srbiji. Među vanjskim krivcima spominju se sile koje djeluju protiv Kosova iz NR Albanije i kosovska politička emigracija. Prikazane stavove ocjenjujemo kao takve koja su se približili stvarnim ocjenama o subjektivnim krivcima događaja na Kosovu. Subjektivnu krivnju treba povezati s objektivnim uzrocima kao što su: ekonomska i društvena nerazvijenost, zamršeni nacionalni odnosi, specifičnost albanske narodnosti na Kosovu, itd. Iz istraživačkih rezultata slijedi pravilan zaključak, da je zbivanja na Kosovu potrebno pripisati pretežno unutrašnjim uzrocima i da birokratsko upravljanje, prikriivanje pravoga stanja, ekonomski neutemeljene investicije, neodgovarajuća školska politika, itd. — vodi do društvene krize i osobito do krize međunacionalnih odnosa. Krivci za izbijanje kosovskih događaja su kršili temeljna načela o razvijanju nacionalnih odnosa u Jugoslaviji i prouzročili međusobno udaljšavanje i konflikte među narodima i narodnostima na Kosovu i u Jugoslaviji.

U vezi s istraživanjem kriznih pojava značajna je ocjena njihove intenzivnosti. Da se na Kosovu radi o dubokoj krizi dokazuju istraživački podaci, iz kojih slijedi, da je uređivanje stvari na Kosovu potrebno shvatiti kao dugotrajan proces. Iz toga također slijedi da će kosovska kriza međunacionalnih odnosa dulje vremena pogađati cijelo jugoslavensko društvo.

Događaje na Kosovu ocjenjujemo kao izbijanje albanskoga ekstremnoga nacionalizma — šovinizma, koji je dobio i neka obilježja separatizma. Ta pojava nacionalizma imala je dovoljno široko zaleđe jer je pokrajina ekonomski nerazvijena, jer su je potresale krizne ekonomske pojave s nezaposlenošću i jer je u njoj dolazilo do očitih pojava društvene nejednakosti. Procesi demokratskoga samoupravljanja bili su slabó razvijeni. U takvim okolnostima postojala je velika mogućnost za birokratsko izazivanje nacionalizma, širenje šovinističkih informacija i za birokratske pritiské, usmjerene na dobivanje sredstava za brži razvoj Kosova, koja su se trošila ekonomski premalo promišljeno. Albanski nacionalizam bio je pomognut brojnóm veći nom pripadnika albanske narodnosti na Kosovu i huškanjima koja su dolazila iz susjedne NR Albanije. Ne treba previdjeti zapletene odnose da je narod podijeljen u dvije države s posve drugačijim društvenim odnosima i društveno-političkim uređenjem. Albanska narodnost u Jugoslaviji je vrlo brojna i doživljava demografsku eksploziju. Valja upozoriti na intenzivne unitarističke pritiské na Albance s Kosova i na pojave velikosrpskoga nacionalizma, koji su djelovali u staroj Jugoslaviji, a također i u novoj Jugoslaviji

do sredine šezdesetih godina. Unitaristički centralizam i srpski nacionalizam prouzročili su albanski nacionalizam i obratno, albanski nacionalizam je izazvao unitaristički centralizam i srpski nacionalizam. Pojavljivanju različitih nacionalizama doprinosile su i kulturne razlike naroda i narodnosti koji žive na Kosovu i razlike u klasnoj strukturi pripadnika naroda i narodnosti na Kosovu. Nacionalizmi su se povezali s drugim raširenim pojavama socijalne dezorganizacije (anomija, nepoštovanje pravnih normi, državna i radna nedisciplina, nered, itd.). Dubina krize međunacionalnih odnosa na Kosovu vidi se u tome što je albanski nacionalizam usmjeren na rušenje Jugoslavije i njenoga samoupravnoga sistema. U tom svjetlu treba gledati i na pojave unitarističkog centralizma. Dubinu krize nacionalnih odnosa ilustriraju nemiri i izgredi iz 1981. godine, dugotrajni pritisci na iseljavanje Srba i Crnogoraca sa Kosova, fizički napadi, napadi na materijalna i kulturna dobra, huškačke parole, širenje dezinformacija, prikrivena solidarnost s izgređnicima, sabotaže na radu, nacionalizam u djelovanju državnih organa i u kadrovskoj politici, itd⁶.

Izvori kriznih pojava u međunacionalnim odnosima

1. Stavovi o informiranosti o narodima i narodnostima

Istraživanje izvora kriznih pojava moguće je početi s različitim vidovima međusobne informiranosti između naroda i narodnosti. Sabrani istraživački podaci⁷ ukazuju na slabo ekonomsko, kulturno, pa i političko poznavanje drugih naroda i narodnosti. Ekonomsko nepoznavanje nacionalnih dohoda, značajnih radnih organizacija iz drugih republika i pokrajina, kreće se između 38 i 65%. Kulturno nepoznavanje osobitosti iz nacionalne povijesti, nepoznavanje kulturnih osobitosti i značajnih povijesnih događaja drugih naroda i narodnosti je još veće i kreće se između 38 i 89%. Pri tome još treba reći da je to poznavanje u Jugoslaviji izrazito neravnomjerno. Poznavanje dostignuća manjih jugoslavenskih naroda i narodnosti je posebno nedovoljno. Očito je npr., da su pripadnici Kosova najslabije informirani o zbivanjima u drugim republikama i u Vojvodini, a također, da pripadnici drugih naroda i narodnosti o Kosovu (prije kosovskih događaja 1981. godine) malo znaju. Međusobna informiranost unutar srpskohrvatskog područja zadovoljava, ali je nedovoljna informiranost toga područja o nesrpskohrvatskim nacionalnim područjima. Tako je očito da ne postoji dovoljna informiranost između slovenskog, makedonskog i kosovskog društveno-političkog i kulturnog prostora. Istraživanja u Sloveniji dolaze do sadašnjih rezultata o neravnomjernoj informiranosti. Informiranost Slovenaca o događajima u Hrvatskoj i Srbiji je zadovoljavajuća; pokazuje se veća informiranost u vezi s događajima u Makedoniji, na Kosovu (prije kosovskih događaja 1981. godine), u

6) P. Klinar: O međunacionalnih in medrepublikih odnosih, SJM 82, Poročilo, RI FSPN, Ljubljana 1982

7) Istraživanje: Informiranost građana Jugoslavije o važnim društvenim pitanjima, Institut društvenih nauka Beograd 1980.

8) Istraživanje: Slovensko javno mnenje 1980 — RI FSPN

P. Klinar: O informiranosti med jugoslavenskimi narodi in narodnostmi ter odnosih med njimi; Savjetovanje JUS Beograd, 26. 10. 1981, str. 12 (umnoženo)

BiH, Crnoj Gori i Vojvodini. U vezi s međunacionalnom informiranošću treba još reći da je ta informiranost površna, dobivena preko sredstava masovnih komunikacija. Značajni širioci informacija su škola i društvo. Pri tome se postavlja problem širenja aktualnih informacija u manje razvijenim krajevima, gdje je osnovni informator škola i gdje sredstva masovne komunikacije nisu još dovoljno raširena.

Istraživanje o informiranosti Slovenaca o kosovskim događajima 1981. godine⁹ pokazuje da je dio dobro informiranih premalen. O prilikama na Kosovu bilo je prije 1981. godine u Jugoslaviji premalo informacija, a i te su bile nepotpune i jednostrane. Zbog neobjektivnih i nepotpunih informacija o prilikama na Kosovu, kojima se prikrivalo pravo stanje, bila je jugoslavenska javnost pri izbijanju kosovskih događaja 1981. godine iznenađena i pogođena. Čak i neposredno nakon kosovskih događaja bile su informacije skromne i nepotpune i tek s vremenom su postale preciznije i potpunije. Sadašnje kosovske prilike su još uvijek u središtu pažnje javnosti, koju zanima djelotvornost mjera usmjerenih prema uklanjanju uzroka krize i prema normalizaciji prilika. Budući da sada ima dovoljno informacija o Kosovu, lako je vidjeti da dio neinformiranih i slabo informiranih Slovenaca nije dovoljno zainteresiran za zbivanja na Kosovu.

Općenito možemo reći da je neinformiranost o drugim narodima i narodnostima, republikama i pokrajinama, koja je visoka, povezana s premalenom otvorenošću sredstava masovne komunikacije, izmjenom kulturnih i drugih dobara, nedovoljnom razvijenošću neposredne suradnje. Zbog toga je interes za informacije o drugim narodima i narodnostima često nizak, a veće su mogućnosti za širenje negativnih predrasuda i stereotipa te pojava negativnih nacionalizama.

2. Stavovi o povezanosti s drugim republikama

S problemima informiranosti o drugim narodima i narodnostima možemo povezati ocjene o povezanosti s drugim republikama, što je moguće razumjeti i kao povezanost s drugim narodima i narodnostima. Poznato je, da su privredne, kulturne, znanstvene i druge veze među republikama slabo razvijene. Zatvaranje republika u svoje okvire, zatvaranje ekonomskih tržišta, izraz je lokalizma i partikularističkog nacionalizma. Republike su izgrađivale svoje sisteme koji su međusobno bili premalo povezani i premalo integrirani u zajednički jugoslavenski sistem. Jugoslaviju pogađa premalena funkcionalna integracija republičkih i pokrajinskih sistema.

Slovenski ispitanici povezanost s drugim republikama ocjenjuju pozitivno. Te njihove stavove možemo označiti kao premalo kritičke, istovremeno smatramo, da postavljaju niske kriterije za međurepubličku i međunacionalnu suradnju. Moguće je da su premalo informirani o pojavi republičkih lokalizama, možda u takvim sudovima treba tražiti i zadovoljstvo sa sadašnjom nepovezanošću i zatvorenošću u republičke granice, što je već lako označiti kao zametak nacionalističkoga ili republičkog partikularizma¹⁰.

9) P. Klinar: O mednacionalnih in medrepubličkih odnosih SJM 82, str. 28—30

10) Ibidem str. 31, 32

3. Opće ocjene međunacionalnih odnosa

Slijedimo li ovogodišnje rezultate slovenskog javnog mnijenja, lako zaključujemo, da su opće ocjene međunacionalnih odnosa pozitivne. One se odnose na jugoslavenske narode i narodnosti, odnose između Slovenaca i pripadnika talijanske i mađarske narodnosti u Sloveniji, između Slovenaca i radnika iz drugih republika i pokrajina. Usporedbe ovogodišnjih stavova sa stavovima iz prijašnjih razdoblja istraživanja otkrivaju promjene u stavovima i upozoravaju nas na zapletanje međunacionalnih odnosa. Isto tako te zaplete otkriva istraživanje konkretnijih razina međunacionalnih odnosa. Zatim, kad smo ustanovili utjecaj kosovskih događaja na promjene stavova o međunacionalnim odnosima u Sloveniji i neke izvore nacionalističkih pojava treba nastaviti s istraživanjem u tom smjeru i otkriti moguće izvore nacionalizma u Sloveniji. Istraživanje izvora nacionalizama i njihovih pojavnih oblika vodi nas do zaključaka o postojanju zametaka kriznih pojava u međunacionalnim odnosima.

Ponavljamo zaključak, da su kosovski događaji utjecali na zaplete međunacionalnih odnosa u Sloveniji, što smo već prikazali uz pomoć analize stavova i promjene stavova, koja se odnose na međunacionalne odnose. Međunacionalni odnosi, koji su neovisni o kosovskim događajima, ocijenjeni su nepromijenjenim pozitivnim ocjenama. To su odnosi među Slovencima i obje narodnosti koje žive u Sloveniji. Usprkos nekim problemima lako je uvidjeti da u tim odnosima ne treba očekivati izvor nacionalizma ili zametak konfliktnih međunacionalnih odnosa.

4. Stavovi o radnicima iz drugih republika i pokrajina

Istraživački podaci nas upozoravaju na postojanje problema, koji su prisutni između domaćina i radnika iz drugih republika. Ti su problemi prisutniji u mjestu stanovanja nego na radnom mjestu. Spomenuti problemi nisu posljedica samo kosovskih događaja, nego prije svega kriznih ekonomskih prilika. Valja upozoriti, da se u ovogodišnjem istraživanju povećao dio stavova o ugroženosti Slovenaca zbog doseljavanja radnika iz drugih republika. Slovenci izražavaju svoju ugroženost na području zapošljavanja i u vezi sa slovenskim jezikom i narodnim obilježjima. Ti zaključci upozoravaju na latentne konflikte koji mogu prerasti u nacionalističke pojave. U kriznim prilikama pritisci radne snage iz nerazvijenih područja Jugoslavije bit će sve veći, moguće je očekivati različite vrste ilegalnog zapošljavanja, s ograničavanjem prava i grubim iskorištavanjem radnika iz drugih republika, itd. U takvim prilikama među domaćinima se množe pojave ksenofobije, diskriminacije, negativnih predrasuda i stereotipa, što znači postojanje zaoštrenih nacionalnih konflikata, koji uzrokuju krizu u međunacionalnim odnosima.

5. Stavovi o spremnosti povezivanja s pripadnicima drugih jugoslavenskih naroda i narodnosti

Treba biti pažljiv i prema diferenciranim stavovima o stupanju u prijateljske odnose s pripadnicima jugoslavenskih naroda i narodnosti i prema malobrojnim stavovima, koji nas upozoravaju na etničku distancu prema pripadnicima naroda i narodnosti, koji su kulturno različiti i geografski udaljeniji. Slovenci uglavnom nisu spremni stupati u primarne (društvene) od-

nose s pripadnicima drugih jugoslavenskih naroda i narodnosti, što lako možemo označiti kao endogamno zatvaranje Slovenaca u intimnim primarnim odnosima. Stavovi o spremnosti u stupanje u intimne primarne odnose s pripadnicima drugih jugoslavenskih naroda i narodnosti i stavovi o razvijanju prijateljskih odnosa s njima opadaju. Krizne pojave utječu na javljanje etničke distance i na zatvaranje etničkih zajednica, što je povezano s međuetničkim komunikacijama i suradnjom. Pojavu etničke distance, koja je za sada još minimalno izražena i etničke zatvorenosti, koja se pokazuje u primarnim odnosima, možemo shvatiti kao zametke kriznih pojava u međunacionalnim odnosima.

6. Stavovi o integracijskim i dezintegracijskim činionicima u međunacionalnim odnosima

Povišenje ocjena o dezintegracijskim činionicima i sniženje ocjena o integracijskim činionicima u međunacionalnim odnosima slijedeći je izvor mogućih kriznih pojava koji je potrebno pažljivo analizirati. Među izrazitim činionicima, koji povezuju jugoslavenske narode i narodnosti, ukazuje se moralno načelo bratstva i jedinstva, i tradicija NOB-a. Kao srednje naglašeni integracijski činiooci ocijenjeni su: samoupravljanje i socijalizam, država, obrana i JNA. Manju važnost anketanti daju tradicionalnoj narodnoj srodnosti i SK-u. Na zaplete u međunacionalnim odnosima ukazuje to da se integracijske ocjene o značajnim spomenutim činionicima (bratstvo i jedinstvo, samoupravljanje, SK) snizuju; rastu integracijske ocjene činilaca: Obrana i JNA te narodna srodnost. Ti zaključci o promjeni stavova vrijede za kratkoročno razdoblje od 1980. do 1982. godine.

Među izrazitim dezintegracijskim činionicima su spomenuti: različitost jezika, vjerska pripadnost i različite radne navike. Osrednji značaj ispitanici pripisuju životnom standardu i kulturnoj tradiciji — kao dezintegracijskim činionicima. Kao manje značajni dezintegracijski činiooci spomenute su: privredna korist, rodoljublje i uređenost. Uopćeno rečeno, dezintegracijski činiooci su: tradicionalne kulturne razlike i suvremeni ekonomski problemi. Porast dijela dezintegracijskih ocjena u razdoblju 1980 — 1982. godine za činioce: radne navike, vjerska pripadnost, kulturne tradicije, privredne koristi, govori o postojanju zamršenosti u nacionalnim odnosima.

Povezanost naroda i narodnosti koja se temelji na moralnom načelu i tradiciji NOB-a, te na faktorima državne sile, može biti nedovoljna, ako ne ojačaju suvremeni integracijski činiooci: procesi samoupravljanja i SK. Jačanje faktora državne sile u integracijskim procesima i slabljenje samoupravnih, odražava krizne pojave u nacionalnim odnosima. Učvršćivanje integracijske uloge faktora državne vlasti u odnosima između naroda, možemo ubrajati u izvor kriznih pojava u međunacionalnim odnosima. Postojanje tradicionalnih kulturnih razlika i suvremene ekonomske probleme, kao faktora dezintegracije možemo ubrajati u daljnje izvore nacionalnih konflikata i mogućih kriznih pojava u međunacionalnim odnosima. Iz posredovanih stavova o dezintegracijskim činionicima možemo zaključiti, da se uvažavanje kulturnoga pluralizma u našoj višenacionalnoj zajednici slabo ostvaruje. Isto je tako zabrinjavajuće, da su svi suvremeni ekonomski problemi označeni kao dezintegracijski činiooci u međunacionalnim odnosima. Razlike

u radnim navikama, razlike u životnom standardu, privredne koristi, uzrokuju po ocjenama iz istraživanja slovenskoga javnog mnijenja dezintegraciju naroda i narodnosti. Ekonomska kriza zaoštava suvremene ekonomske probleme međunacionalnih odnosa: šire se negativni stereotipi, ekonomska zativorenost, netrpeljivost, zahtjevi za uravnilovskim egalitarizmom, birokratske intervencije, privilegije, itd., što lako možemo označiti kao pojave ekonomskoga nacionalizma ili kao krizne pojave u međunacionalnim odnosima.

7. Stavovi o razvoju društveno-ekonomskih odnosa između razvijenih i manje razvijenih republika i pokrajina

Izvor krize međunacionalnih odnosa može biti i u pomoći razvijenijih za brži razvoj manje razvijenih republika i pokrajina. Istraživački podaci pokazuju da se prijašnji solidarni stavovi snižavaju: ali ipak prevladavaju solidarni stavovi, tj.: budući razvoj odnosa između razvijenih i manje razvijenih trebao bi se temeljiti na nastojanju manje razvijenih da se razviju, uz istovremenu solidarnu pomoć jugoslavenske društvene zajednice. Kako se partikularističko nacionalistički stavovi povećavaju, iako je udjel tih ocjena manji, valja upozoriti, da s produbljenjem ekonomske krize možemo očekivati opadanje solidarnosti i povećanje nacionalističko partikularističkih pogleda i postupaka¹¹.

Doprinos savladavanju i prerastanju kriznih pojava u međunacionalnim odnosima

1. Prilike na Kosovu

U našim smo se istraživanjima¹² latili i ustanovljavanju stavova o mogućnosti uređenja prilika na Kosovu. Slovenski ispitanici vide mogućnost prije svega u ekonomskom razvoju pokrajine, u povećanju produktivnosti i radnoj disciplini te u povećavanju mogućnosti zaposlenja. Naglašavaju značaj osiguravanja prilika za ravnopravne odnose između naroda i narodnosti te za razvoj demokratskih samoupravnih odnosa. Spomenuti su i prijedlozi za usklađivanje razvoja školstva s potrebama privrede. Uz te dugoročne mjere predložene su i kratkoročne: ustanoviti odgovornost vodećih i kazniti počinitelje nereda i nemira. Među manje raširenim stavovima su prijedlozi za usmjerenje demografske politike i za ograničenje dodira s NR Albanijom.

Manji dio predlaže uređivanje kosovskih problema pomoću vojske, veći odbija parolu Kosovo republika.

Stavovi anketiranih o uređenju kosovskih prilika su sukladni s ustanovljavanjem krivaca i uzroka za krizne prilike na Kosovu (naglasak na dugoročnim unutrašnjim mjerama, ustanovljavanje odgovornosti vodećih, itd). Izvori mnogih kriznih pojava u pokrajini su u njenoj ekonomskoj i društvenoj nerazvijenosti te u pojavama društvene nejednakosti, što anketanti izlažu s usmjerenjem na ekonomski razvoj pokrajine. Ekonomski uzroci su

¹¹) Ibidem str. 1—28

P. Klinar: Integracijski in dezintegracijski dejavniki v mednacionalnih odnosih, Stručno savjetovanje: Integracijski in dezintegracijski procesi v jugoslovanski družbi, Maribor 17. in 18. 6. 82. (umnoženo)

¹² Slovensko javno mnijenje 1982 — RI FSPN

temeljni uzroci postojećih kriznih pojava u nacionalnim odnosima. Kako je kriza na Kosovu očigledna kriza nacionalnih odnosa, prijedlozi su za osiguravanje prilika za stvarne ravnopravne odnose između naroda i narodnosti na Kosovu bez obzira na brojnost pojedine etničke skupine. Pri pregledu predlaganih mjera ističe se prijedlog da se problemi rješavaju prije svega razvojem stvarnoga samoupravljanja a manje prisilnim administrativnim mjerama¹³.

2. Informiranost o narodima i narodnostima

Kosovski događaji mogu poslužiti kao primjer kako neinformiranost ili dezinformiranost pomaže postojanju ili produbljivanju kriznih pojava. Po našem mišljenju ne bi moglo doći do tako duboke društvene krize, a posebno do krize međunacionalnih odnosa na Kosovu, da je jugoslavenska javnost bila objektivno informirana o stvarnim društvenim prilikama u pokrajini. Vjerojatno bi bilo moguće izbjeći najgrublje izbijanje kriznih pojava. S tim u vezi treba se pitati koja je uloga socioloških i drugih društvenih istraživanja u pokrajini. Kada bi bila razvijena i dopuštena objektivna sociološka istraživanja međunacionalnih odnosa na Kosovu, tvrdimo da stvarne prilike ne bi mogle biti krivo predstavljene ili prikrivene i da bi društvena akcija počela prije izbijanja nemira. Društveni razvoj bio bi drugačije usmjeren i krizne pojave ne bi dosegle takvu dubinu i opseg.

Društveno istraživanje stvarnih društvenih prilika ne može se svršiti na ustanovljavanju, nego rezultate istraživanja treba prezentirati javnosti. Ako javnost nije upoznata ili je neobjektivno upoznata s izvorima sadašnjih kriznih pojava, to otvara nove mogućnosti kriznih pojava. To valja posebno naglasiti, jer kod nas još postoje drugačiji, suprotni pogledi. Moglo se izbjeći iznenađenje zbog kosovskih događaja. Istovremeno smatramo da je objektivno informiranje o prilikama na Kosovu moglo spriječiti ne samo najdublje krizne pojave u pokrajini nego i posljedice kosovskih prilika na nacionalne odnose u Jugoslaviji. Moguće je zastupati i mišljenje da bi objektivne informacije o kosovskim prilikama smanjile stupanj nezainteresiranosti za te događaje s kojima se susrećemo u Sloveniji nakon kosovskih događaja, radi prijašnje zatvorenosti informacija i širenja dezinformacija.

Objektivne informacije o nacionalnim odnosima, o drugim narodima i narodnostima su nužnost u vezi s nastojanjem da se ograniče nacionalizmi kao izvor međunacionalnih konflikata. Objektivnosti informacija može doprinijeti društveno istraživanje. Neobično je da kod nas nema zajedničkih jugoslavenskih istraživanja međunacionalnih odnosa. Kod nas je slabo iskorišten doprinos društvenih znanosti za savladavanje kriznih pojava u nacionalnim odnosima i za ograničavanje izbijanja novih kriznih pojava. Sredstva masovne komunikacije mogla bi prenositi popularnije i produbljenije informacije (preuzete iz društvenih istraživanja) o drugim narodima i narodnostima.

Valja upozoriti i na druge ustanove (društveno-političke organizacije, društva, društveno-političke zajednice, škole), koje bi mogle mnogo učiniti u vezi međusobnog informiranja. Ne treba potcijeniti zamjene kulturnih priredbi, ekonomskih dobara, različite oblike suradnje i udruživanja, suradnju

13) P. Klinar: O mednacionalnih in medrepubliških odnosih, str. 37—42

znanstvenih institucija, širenje osobnih dodira. Širenje kvalitetnih, efikasnih svestrano relevantnih informacija, uvjet je za ostvarenje temeljnih ciljeva razvoja nacionalnih odnosa, što znači sputavanje nacionalizama, predrasuda, stereotipa, administrativnih i drugih pritisaka i manipulacija. To je ujedno i put za razvoj kulturnoga pluralizma — ravnopravnosti naroda i narodnosti, bez obzira na njihovu brojnost i stupanj ekonomskog razvitka¹⁴.

3. Problemi radnika iz drugih republika i pokrajina

Put k rješavanju problema koji se odnose na radnike iz drugih republika i pokrajina je istraživačko mijenjanje tih aspekata međunacionalnih odnosa. Potrebno je efikasno otkrivati razne manifestacije nacionalizama, predrasude domaćih prema stranim radnicima, spriječavati njihovu diskriminaciju i bilo kakve oblike ilegalnoga rada — povezanog s iskorištavanjem. Javnost treba obaviještavati o radnim i životnim uvjetima, u kojima žive radnici iz drugih republika i pokrajina.

Treba bolje proučiti interne imigracije u Sloveniju i izraditi načela imigracijske politike, što zahtijeva bolju organiziranost priprema za doseljavanje. Imigraciju treba povezati s razvojnim nacrtima radnih organizacija, općina, republike. Treba razviti suradnju između imigrantskih područja u Sloveniji i emigrantskih područja, iz kojih stižu radnici u Sloveniju. Treba uložiti mnogo napora za razvijanje tolerancije prema drugim nacionalnim kulturama, preko upoznavanja i suradnje s njima. Težak je zadatak razviti atmosferu kulturnoga pluralizma i suprotstavljanja prisilnim procesima akulturacije i jednosmjernje adaptacije. Potrebno je uložiti mnogo više napora da se spriječi izolacija radnika iz drugih republika i pokrajina ili prisilna asimilacija. Pri tome mogu koristiti brojna pozitivna iskustva u vezi s rješavanjem socijalnih i kulturnih problema narodnosti u slovenskom društvu.

4. Dodiri između naroda i narodnosti

Čini se da je u Sloveniji još prisutan mentalitet zatvorenosti u uske slovenske okvire i mentalitet neke samodovoljnosti. Razvijanje neposrednih dodira između samoupravnih subjekata i pripadnika naroda i narodnosti u Jugoslaviji te uvažavanje zahtjeva za razvijanje dodira između naroda i narodnosti moglo bi smanjiti tradicionalnu slovensku endogamnu zatvorenost.

5. Integracijski i dezintegracijski činioci u međunacionalnim odnosima

Opći zaključci o integracijskim i dezintegracijskim činiocima ukazuju na smjer ostvarivanja temeljnih ciljeva međunacionalnih odnosa. Operacionacionalizacija takvoga rada kompliciran je posao. Kako dakle postići uspješniju integraciju između naroda i narodnosti? Pored tradicionalnoga moralnog načela bratstva i jedinstva i tradicije NOB-a, trebalo bi više razviti i ojačati suvremene integracijske činioce, koji predstavljaju temelj sistema, a to je socijalističko samoupravljanje i integracijska uloga SK. Afirmacija i utvrđivanje samoupravnog razvoja nacionalnih odnosa istovremeno znači utvrđivanje solidarnosti i kohezivnosti jugoslavenske zajednice. Savezu komunista nalaže se dužnost da se svestrano bavi međunacionalnim odnosima

14) P. Klinar: O informiranosti med jugoslovanskimi narodi in narodnostmi ter odnosi med njimi

i da bude dosljedan u ostvarivanju temeljnih načela, na koje se oslanja suradnja i povezivanje jugoslavenskih naroda i narodnosti. Takvo usmjerenje u razvoju nacionalnih odnosa zahtijeva ograničenja za uređivanje međunacionalnih odnosa administrativnom silom. Treba još reći da kulturne razlike, koje su sada ocijenjene kao dezintegracijske, mogu uz razvoj kulturnoga pluralizma prerasti u integracijske razlike.

Ekonomska integracija ocijenjena je kao problematična, pa su suvremeni ekonomski činioci označeni kao dezintegracijski. Ekonomska integracija je osnovna. Nju je moguće postići postepeno: s otvaranjem, komuniciranjem, zdravom konkurencijom, s oslobađanjem od ekonomskih suprotnosti, s adaptacijom.

6. Razvoj društveno-ekonomskih odnosa među manje i više razvijenim narodima i narodnostima

Organsku solidarnost u odnosima među manje i više razvijenim narodima i narodnostima i njihovih društveno-političkim zajednicama treba graditi na samoupravnim odlukama, na međusobnoj podjeli rada, na ekonomsko utemeljenim i razvojno usmjerenim zadaćama te na dosljednom poštovanju međusobne odgovornosti. Solidarnost se utvrđuje ako su javnosti poznati rezultati solidarne pomoći za brži razvoj manje razvijenih republika i pokrajina i ako ta pomoć utvrđuje ekonomske i druge veze između više i manje razvijenih naroda i narodnosti¹⁵.

Preveo
Ratko Blagojević

Peter Klinar

A Sociological Contribution to the Identification and Overcoming of Crises in Inter-Ethnic Relations

SUMMARY

Multifold crises in the Yugoslav society have encompassed inter-ethnic relations and they have an impact on the strengthening of »regressive nationalisms«. Starting from the assumption of a form of »regressive nationalism« (particularism) provoking the reaction in the form of another (unitarism), the author attempts a detailed analysis of the results of public opinion survey in Slovenia of 1982 with respect to the events in Kosovo, emphasising the reflection of those events on the ethnical distance in Slovenia, on attitudes and information with respect to inter-ethnic relations. On the basis of those results and observations of other authors in relation to the Yugoslav crisis, the author concludes that non-traditional mechanisms of integration have to be strengthened; closed and inadaptable economic systems — having no competitive abilities — have to be reorganized; the complex operationalization of the self-management principles yet has to be implemented and the integrative role of the League of Communists has to be developed exempt from administrative powers.

15) J. Zupanov: Aktualni društveni trenutak, jedan sociološki pogled, Suvremeno jugoslavensko društvo: Sociološko istraživanje uzroka krize i mogućnosti izlaza, JUS, Okrugli stol, Ljubljana 27. i 28. 5. 1982., str. 132—134

P. Klinar: Dvoje sklopov društvenih problemov povezanih s kriznim pojavi, Okrugli stol, JUS, Ljubljana 27. in 28. 5. 1982., str. 7, 8 (umnoženo)

Integracijski in dezintegracijski dejavniki v mednacionalnih odnosih, str. 19
O mednacionalnih in medrepubliških odnosih, str. 50, 51